

POSSEIBLE: FELSEFE DERGİSİ

Cilt 12/ Sayı 2 / Aralık 2023

ISSN: 2147-1622

Seyir Emeği ve İşsizlik

Özgün Yorga ve Gökmen Karsavran

Özgün Yorga
Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
ozgun.yorga@mku.edu.tr
ORCID: 0000-0002-2973-0942

Gökmen Karsavran
Ankara Üniversitesi
gklnka@gmail.com
ORCID: 0000-0003-3192-1892

Öz

Üretim araçlarının hızlı gelişiminin çalışma imkânlarını azalttığı koşullarda, yeni iş fırsatlarının yaratılması veya çalışmadan bağımsız bir gelir sisteminin kurulması ihtimalleri öne çıkmaktadır. Bu çalışma kapsamında seyir emeğinin bu yeni çalışma biçimlerinden birisi olup olamayacağı, üretkenlik soruları eşliğinde değerlendirilmektedir. Değer ürettiği tartışmalı seyir edimleri için yeni iş olanağı yaratma kapasitesi sorgulanırdır. Bu anlamıyla seyir emeği, insanlara bir gelir sağlama kapasitesine sahip olabilecekse bile üretim sürecinde değil, bölüşüm sürecinde aranacak bir yeniden dağıtımın sonucu olarak ortaya çıkacaktır.

Anahtar Sözcükler: Değer, Seyir Emeği, İşsizlik, Medya, Üretim Araçları

Posseible: Felsefe Dergisi, 2023, 12(2), 127-143.
<https://doi.org/10.5281/zenodo.10438827>

Kategori: Araştırma Makalesi / Gönderildiđi Tarih: 14.11.2023
Kabul Edildiđi Tarih: 06.12.2023 / Yayınlandığı Tarih: 25.12.2023

POSSEIBLE: JOURNAL OF PHILOSOPHY

Volume 12 / Issue 2 / December 2023

ISSN: 2147-1622

Audience Labor and Unemployment

Özgün Yorga and Gökmen Karsavran

Özgün Yorga
Hatay Mustafa Kemal University
ozgun.yorga@mku.edu.tr
ORCID: 0000-0002-2973-0942

Gökmen Karsavran
Ankara University
gkmnka@gmail.com
ORCID: 0000-0003-3192-1892

Abstract

In conditions where the rapid development of means of production diminishes job opportunities, possibilities arise for the creation of new employment opportunities or the establishment of an income system independent of labor. Within the scope of this study, the potential of audience labor being one of these new forms of work is being evaluated in tandem with productivity questions. The capacity to create new job opportunities for its contentious audience behaviors is questioned. In this sense, audience labor, even if they may have the potential to provide income to individuals, will emerge as a result of a redistribution sought not in the production process but in the distribution process

Keywords: Value, Audience Labor, Unemployment, Media, Means of Production

Posseible: Journal of Philosophy, 2023, 12(2), 127-143.
<https://doi.org/10.5281/zenodo.10438827>

Category: Research Article / Date Submitted: 14.11.2023
Date Accepted: 06.12.2023 / Date Published: 25.12.2023

Seyir Emeği ve İşsizlik

Özgün Yorga ve Gökmen Karsavran

Giriş

Klasik türden işlerin azaldığına dair yorumlar giderek yaygınlaşmaktadır. Yakın gelecekte yeni işlerin miktarında ve de bu alanda çalışan insan sayısında artış beklemek, genel görüş haline dönüşmektedir. İşlerin çeşitlenmesi sorunları, kapitalizmin sınırları üzerine yorum geliştirmeye aracılık edebilir. Lakin bu çalışma kapsamında ana anlatı seyir emeği ile sınırlı tutulacaktır. Yeni bir emek kategorisi olarak seyir emeğinin varlığı/yokluğu tartışma gündeminin bir yönüdür. İkincisi olarak, üretkenlik varsayımından bağımsız, seyir edimlerinin işsizliği azaltıcı etkileri üzerine yorum geliştirilecektir.

Dijital emek, içerik üretimi ve yazılım işleri gibi edimlere tekabül ederken, seyir emeği¹ bu üretilen içeriklerin ve ayrıca diğer medya içeriklerinin tüketilmesi anında ortaya çıkan çalışma edimlerini içermektedir². Bir seyircinin izleme faaliyetinin bir çalışma sayılıp sayılamayacağı ise tartışmalı konumunu yakın gelecekte de sürdürmeye adaydır.

Yeni emek tanımları bağlamında seyir emeği ile benzerlikleri ve yer yer de farklılıkları olan gayri maddi emek kavrayışı üzerine değini yerinde olacaktır. Bu karşılaştırma, değer tanımları üzerine olan anlatıyı daha anlaşılır kılma hedefinde olacaktır. Kullanım değeri, değişim değeri, sembolik değer, biyopolitik üretim kavrayışları

---

1 Kavramın Türkçe karşılığı olarak seyirci, izleyici ve katılımcı gibi farklı kullanımları da mevcuttur.

2 Fuchs (2014, 5) dijital emeği bir meslek ya da iş türüne indirgemek yerine özellikle iletişim teknolojileri endüstrisini destekliyor ve sermayesine katkı sağlıyor olmasına odaklanmaktadır. Dijital emekçilerin farklı işlerde çalışıyor olsalar dahi düşmanı olarak sermayeyi konumlandırmaktadır ve ona karşı mücadele etmelerinin gerekliliğini vurgulamaktadır.

ve sonuç olarak bir bütün olarak üretim sürecinin anlatısı gerçekleştirilmeye çalışılacaktır.

İletişim alanındaki dört anlayış üzerine düşünce geliştirilecektir. Bunlar; Frankfurt Okulu, Birmingham Okulu, *prosumer* yaklaşımı ve rant üzerinden iletişim sürecinin anlatısı. İlk ikisi kültürel çalışmalar olarak nitelendirilmektedir ve iletişim alanının ideolojik işlevi üzerine odaklanmaktadır. Medya çalışmalarında rant kavrayışı, marksist rant teorisinin iletişim alanına aktarılmasıdır. Verilerin işlenmesi bir tür tekel gücü yaratmakta ve bu ayrıcalığa sahip olmanın gelirden yani daha önceden üretilmiş değerden pay alma kapasitesini doğurduğu varsayımları yapılmaktadır. Prosumer yaklaşımı ise (özellikle Fuchs'un katkıları) medyanın ekonomi politikası sorunsalı üzerine eğilmektedir. Daha açık ifade etmek gerekirse bu alandaki sermaye döngüsünü açığa çıkarma hedefi ile tartışmalar gerçekleştirilmektedir. Çalışma boyunca ana gündem prosumer yaklaşımı çerçevesinde geliştirilecektir.

İşsizlik ve Yeni Olanaklar

Yakın gelecekte robotların bildiğimiz üretim ve hizmet işlerinin birçoğunda insanların yerini alabileceğine dair kuşku sıklıkla dile getirilir olmuştur³. Makine ya da robot teknolojisi adına her ne denilirse denilsin bu yeni biçimin üretim alanında daha çok görülmeye başlandığı ortadadır⁴. Araştırmacılar içinde artan teknolojik (robotik ve otomasyon alanında) gelişimin net iş kayıplarına ve dahası daha düşük ücretlere neden olduğu görüşünü savunanlar her geçen gün artmaktadır (Thereza ve Adam 2018, 8-9).

Rifkin (1995, 15), daha 100 yıl öncesine kadar teknolojik ilerlemenin üretim maliyetlerini düşürdüğü ve ucuz malların arzını artırdığı görüşünün hâkim olduğu, dahası düşen fiyatlar ve sonucunda artan talep ve en sonunda genişleyen piyasa ve yeni iş olanakları şeklinde kendini büyüterek devam eden bir sürecin varlığının varsayıldığını ifade etmektedir. Diğer yandan yakın geçmişte bu iyimser tablo yerini teknolojik ilerlemenin getirdiği sorunlara, özellikle de işsizlik artışına bırakacaktır⁵.

Gelecekte insan emeğinin üretim alanlarından çekilmesi halinde bu kimselerin yeni çalışma alanlarına sahip olup olmayacağı, çalışıp çalışmamlarından bağımsız olarak geçimlerini sağlamak için evrensel bir temel gelire sahip olmaları gerekebileceği gibi görüşler ortaya çıkmaktadır⁶. İşsizlik ve geçim sorunları ihtimali, farklı saiklerle de olsa araştırmacıların değindiği bir gündemdir. Araştırmacıların bir kısmı devlet

3 Bu alandaki önemli yazarlardan birisi Jeremy Rifkin'dir. Rifkin, bilgisayar tabanlı endüstriyel değişime kadar makinelerin insanın fiziki gücünün yerini ikame ettiğini, yakın dönemde ve muhtemelen gelecekte ekonomik faaliyette insanın yerini "düşünen makinelerin" alacağını iddia etmektedir (1995, 5).

4 Emek verimliliği artırıcı teknoloji ve otomasyon ayrımı. İlk teknolojinin emeği tamamen üretimin dışına itmediği bir durumu ifade ederken, ikincisi insan emeği yerine makinenin geçmesini ifade eder nitelikte tanımlanmaktadır (Benanav 2019, 9).

5 Konunun bir diğer çetrefilli tarafı çalışma zamanının düşürülmesi ihtimaline yöneliktir. Leontief ve bazı çalışma arkadaşlarının çalışma saatinin azaltılması ve geliri eksik gelenlere sosyal yardımlar eliyle bir destek üretilmesi gerekliliği üzerine görüşleri aktarılmaktadır. Patronlar arasında ise çalışma zamanının görece azalışının artan işgücü maliyetine tekabül edeceği ve sonuç olarak küresel rekabette dezavantaja dönüşeceği türünden görüşlerin yaygın olduğu belirtilmektedir (Rifkin 1995, 229-231).

6 Evrensel temel gelir vurgusunun farklı biçimlerde de olsa Samuelson, Hayek ve Friedman gibi daha liberal yazarların ya da piyasa müdahalesi taraftarları sosyal demokratlara kadar geniş bir yelpazede karşılık bulduğu belirtilmektedir (Howard ve Lansley 2016, 10).

müdahalesini engelleme gayesiyle temel gelir önerisinde bulunurken, bir diğer kesim sosyal devletin yeniden dağıtım mekanizmalarının bir gereği olarak evrensel temel bir geliri savunmaktadır. Negri ve Hardt (2009, 309) ise üretkenliği de artıracak zaman özgürlüğü kavrayışı için bir geliştirici araç olarak çalışmaya bağlı olmayan temel gelir önerisini sunmaktadırlar⁷.

Tarihi çatışan sınıf kategorilerinde anlamlandırmak, tarihsel süreçleri kavramada kolaylaştırıcı bir araç olacaktır. İkinci Dünya Savaşı'ni takip eden dönemde (özellikle refah devleti dönemi) kapitalist sistemin çalışanları da kapsayacak şekilde bir "bolluk" yarattığı iddiası ortaya konulmaktadır (Bottomore 2017, 38-40). Çatışmanın ortaya çıkmasını en azından geciktiren bu bolluk rejiminin batılı ülkeler de dâhil olmak üzere ücretli iş yaratma kapasitesi sermayenin giderek yoğunlaşan yapısı nedeniyle işlerliğini kaybetmenin eşiğinde olabilir.

Evrensel temel gelir önerisini ise toplumda ortaya çıkabilecek uyuşmazlıklara (Benanav 2019, 6-7) yönelik bir ön alıcı gelişme olarak yorumlamak mümkündür. Bazı biçemlerinde temel gelir fikri çalışanların kendisini geliştirmesini de sağlayacak boş zaman, iş ve eğitim için ayrılan zamanı optimaile götüren bir araç olarak düşünülmektedir (Howard ve Lansley 2016, 10). Bu yönüyle de değişen üretim biçimine uyum sağlayanların istedikleri işlerde çalışmayı beklemek kapasitesine ve/veya yeterli uyumu sağlayamamış olanlarının kendini geliştirmesine fırsat yaratacak koşullara sahip olmasına işaret edilmiş olur. Bu türden görüşlerin azalan çalışma imkânlarının etkilerinden ziyade emek piyasasında oluşması muhtemel piyasa başarısızlıklarına düzenleyici müdahaleler olduğu düşünülebilir. Diğer yandan çalışmanın yeni yapısı, sadece piyasa başarısızlığı bağlamında çalışanların yeni olana uyum⁸ sağlayamaması anlatısı kadar naif değildir. Makine ve insan emeği arasındaki mücadele yakın dönemlerde daha açık dile getirilir olsa da 19. yüzyılda makine kıran Ludist hareketin makineleri kırmadaki teşviki yine aynı uzlaşmaz çelişkiye dayanmaktadır.

Makinelerin giderek üretim alanlarında görünür olması, başlı başına bir soruna işaret etmeyecektir. Ancak faktör dağılımı kavram setiyle sorunu değerlendiren ana-akım iktisat anlayışı, işçi (emek) ve makine (sermaye) arasında birbirini ikame eden iki faktörün değişimini görecektir. Bu anlayış, sermayenin ve emeğin marjinal getirisi ikiliği ile konuyu irdelemeyi sürdürecektir. Diğer yandan üretim araçlarının sahipliğinin bir sınıfın elinde cisimleşmediği başkaca koşulları kategorik olarak dışarda bırakan bir anlayış dizgesi serimlenmiş olacaktır. Makinelerin üretimde aldığı yerin büyüklüğünden ziyade bir bütün olarak üretimin sonucunda ortaya çıkan değerın nasıl paylaşıldığı önemlidir.

Benanav (2019, 5), makinelerin yükselişi fikrine dahi şüpheyle bakılması için nedenlerin olduğunu belirtmektedir. Robotların kapı açamadığından, elbise katlayamadığından bahseder; dahası bir AVM'nde güvenlik iken süs havuzuna düşen

7 Hardt ve Negri mücadele olmaksızın kapitalizmde böyle bir reformun olma olasılığının imkânsızlığına da vurgu yaparak sınırlara bağımlı kalmaksızın hareket edebilme özgürlüğünün ve patronun da müdahale edemediği bir bireysel zaman özgürlüğünün üretkenliği artıracağı savını öne sürmektedirler (2009, 309).

8 Mckinsey gibi kimi danışmanlık şirketleri müşterilerine yaptıkları öneriler ile tanınırlar. Mckinsey (2023) birçok konu gibi iş'in geleceği hakkındaki çeşitli raporları ile de müşterilerini bilgilendirmektedir. Temel vurgu dijitalleşme ve yeni iş üzerinedir. Çalışanlara ve/veya çalışmak isteyenlere düşen ise yeni olana adapte olmaktır.

robotun varlığı gibi örnekleri aktarıp insan müdahalesi olmadan işlerin o kadar da mükemmel ilerlemesinin mümkün olmayabileceğini vurgular⁹. Diğer yandan bu sistemler tam olarak etkin olarak kullanılmıyor olsa da San Francisco’da asgari ücretin yükselmesi taleplerine¹⁰ karşı patronların işçiler yerine otomatik ekranları koymayı bir tehdit aracı olarak kullanmış olmaları, gelecekteki iş olanaklarına dair şüpheleri destekler niteliktedir.

Emeğe Biçilen Yeni Biçimler

Amerikan Çalışma İstatistik Bürosu’nun (2022) raporunda istihdamda 2021 ila 2031 arasında en çok artış öngörülen meslek grupları arasında “evde sağlık ve kişisel bakım yardımcıları”¹¹, “restoran işleri” gibi işlerin yazılımcıları geride bırakacağına işaret edilmektedir. Beklenen artışların büyük bölümünün de hizmet sektörü adı verilen alanın çalışma alanlarında hayat bulması öngörülmektedir. İstihdam yapısı klasik üretim alanlarında zorlukla yer bulurken olası iş imkânları hizmetler sektörüne doğru meyletmektedir. Çalışabildiği dönemde tasarruf edebilmiş kimselerin evde bakım için emek zamanını kiraladığı “bakıcılar” eliyle kapitalist ekonominin çarklarının dönebilmemesi olası değildir. “Bu çarkın dönmesi gerekli mi?” sorusu yine başkaca bir araştırmanın gündemi olabilir. Burada daha ölçülü ve dar kapsamda verili işler içerisinde iş bulamamış ya da bulmuş olsalar bile reklam, sosyal medya gibi araçlar eliyle bir değer ürettiği varsayılan kimseler (izleyiciler, seyirciler) üzerine odaklanılacaktır.

Daha açığı bu çalışma kapsamında emeğe biçilen tüm yeni biçimler araştırma konusu edilmeyecektir. Daha ziyade otomasyonun sonuçları da olan istihdam kaybının çalışmaksızın gelir desteği ve/veya ekran başında geçen saatlerin bir emek biçimine dönüşmesi şeklinde gelişen yeni ve medya ile ilişkilendirilebilecek olan emek biçimleri konu edilecektir. Bir farklı kavrayış olarak gayri maddi emek de açıklayıcı bir geçişle irdelenecektir. Gayri maddi emek ile seyir emeği arasındaki farklar burada özel bir vurguyu hak etmektedir.

Emeğin tanımı ve ortaya konuluşu temel bir ayrışmaya işaret edecektir¹². Kullanım değerini yaratan emeğin toplumların ekonomik sistemlerinden bağımsız olarak (Marx [1859]2007, 52) insan türünün kendini tekrar var etmesinin ön koşulu olduğu ifade edilebilir. Değişim değeri ise alınıp satılır olma koşulu ile ortaya çıkan iki metanın ölçülebilir olan insan emeği ile bir tür oranlanmasıdır. Daha formel bir

9 Günümüzde çok etkin makineler olduğu ve üretim alanlarında yer aldığı gerçeğini yadsımak elbette güçtür. Yine de bir üretim aracının ulaşılabilir ve yaygın hale gelmesi koşulu ile ancak işsizlik üzerinde belirli bir etkiye sahip olabileceği söylenebilir.

10 “Fight for Fifteen” hareketi asgari ücretleri en azından 15 dolar seviyesine yükseltmek için mücadele vermektedir (Benanav 2019, 5). İşverenlerin tedirginliği ve sonucunda tehdidi bu hareketin kısmi sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.

11 Bu türden işlerin dahi otomasyon ile yapılmasının daha ekonomik olabileceği koşullar mümkün olabileceği saptamasına rağmen, kişisel etkileşim tercihinin karşı etki olarak etkin olabileceği ifade edilmektedir. Bakım hizmetlerinde makine ile karşılaştırıldığında insanların avantajlı durumunun devam ettiği ve yeni iş imkânlarının bu alanda artmasının beklendiği belirtilmektedir (Thereza ve Adam 2018, 12-16)

12 “... metanın gizemli bir şey olmasının basit nedeni, onun içinde insan emeğinin toplumsal niteliği, insana, bu emeğin ürününe nesnel bir nitelik damgalanmış olarak görünmesine dayanmaktadır; üreticilerin kendi toplam ürünleri ile ilişkileri, onlarla kendi aralarında bir ilişki olarak değil de, emek ürünleri arasında kurulan toplumsal bir ilişki olarak görünmesindedir.” (Marx [1859]2007, 82).

anlatımla, kullanım değerinden değişim değerine geçiş nitel bir hesap aracı olarak emekten nicel olana yani ölçülebilir olana geçişi gerektirecektir (Marx [1859]2007, 57).

Kapitalizmin tarihsel eğiliminin her şeyi metalaştırmak yönünde olduğu (Wallerstein 2006, 13) belirtilmektedir. Bu anlatım Ollman'ın şu aktarımı ile değerlendirildiğinde piyasa koşullarına tabi olması hem emeğin hem de üretim aracının nihai durağıdır.

Marx bir şeyin gelecekte olabileceği biçimle, güncel durumdaki tezahürü arasındaki zorunlu ve içsel ilişkiyi göstermek amacıyla genelde 'kendinde' (in itself) ifadesini kullanır. Örneğin para ve meta için Marx 'kendinde' nitelimesinde bulunmuştur.(...) Aynı şekilde Marx her tür emeği ücretli-emek, her tür üretim aracını da sermaye olarak soyutlar çünkü kapitalist toplumda emek ücretli emeğe, üretim aracı da sermayeye dönüşme doğrultusunda evrilir. (Ollman 2006, 57)

Kullanım değeri üretme potansiyeline sahip her bir emeğin piyasa ile karşılaştığında ücretli emeğe dönüşme potansiyeli, piyasa için değişim değeri üretme kabiliyetinin varlığının apriori kabulüdür.

Bu noktada şu soru büyük önem kazanmaktadır: Reklam ve televizyon izleme aktiviteleri (esasında bir bütün olarak izleme, okuma ve yorumlama faaliyetleri) emek kategorisi içine alınabilir mi? Bu eylemin emek kategorisi içine dâhil edilmesi zımnen sermayenin bu alanı da içermeye çabasına girişeceği kabulünü getirecektir.

Maddi Olmayan Emek

Emeğin maddi olma yönü geçmişten günümüze beklenir özelliğidir¹³. Post-fordist dönemde fabrika alanlarına sıkışmış bir sınıftan ziyade (konuştuğunda, izlediğinde ve hatta tükettiğinde artı-değer üreten ve maddi üretimden olmayan) bir çokluk¹⁴ ya da kalabalık adına ne denilirse densin bir tür yığından bahsedilmektedir (Özgün, 2017). Bu yeni dönem için özellikle de Negri'nin katkılarıyla üretken ve üretken olmayan emek ayrımının geçersiz hale geldiği iddia edilmektedir¹⁵. Böylece sinerji,

13 Bolin tarafından maddi olmayan emek kavramı, meseleyi kavramaktan uzak olarak betimlenmektedir. Bir kere emek değil, emeğin ürünü gayri maddidir. Anlam üretme çabasının fiziksel çalışmadan farklı olmadığını ve çalışanın çalışma kapasitesini sattığını iddia etmektedir. Çalışmanın entelektüel veya fiziksel olmasının bir şeyi değiştirmeyeceğini vurgulamaktadır (2012, 809). Özellikle gayri maddi emek ve rant kavrayışlarından uzaklaşmanın temel argüman seti gibidir bu sözler. Özellikle Fuchs ve Mosco'nun kavrayışları bu anlatının teorik serimlemesi gibidir.

14 Farklılıklar arasında "özerklik, eşitlik ve karşılıklı bağımlılık ilişkileri" ile karakterize edilen bir kavram olarak kurguladıkları "çokluk" ("multitude") yeni dönemde mücadele potansiyeli içeren bir küme olarak betimlenmektedir (Negri ve Hardt 2009, 111). Çokluk aynı zamanda Cumhuriyet rejiminin temeli olan mülkiyet rejiminin dışında kalmış geniş halk kesimlerini (Negri ve Hardt 2009, 39) kapsar şekilde tanımlanmaktadır. "Mülkiyet hakkı" üzerine bina edilmiş "büyük modern burjuva cumhuriyeti anayasalarının" burjuva karakterin iki yönelimi olarak ortaya çıkan diğerlerine karşı kendini önceleyen bireyciliği ile fakir halka karşı bir bütün olarak ortaya çıkan burjuva sınıf çıkarları arasında bir denge kurma hedefinde olduğu belirtilmektedir. Hardt ve Negri daha zengin olanların yoksulluğa olan nefretinin oradan mülklerine gelebilecek saldırıya dair korkudan beslendiğini ifade etmektedir (2009, 45).

15 "Emekçi sınıflara üretken olan ve olmayan emek arasındaki ayrımın dayatılmaya başlanması, böyle bir hane yapısı bağlamında olmuştur. Fiilen, üretken emek (başta ücret olmak üzere) para getiren emek olarak, üretken olmayan emek ise, çok gerekli olmakla birlikte yalnızca 'geçim' etkinliği olduğu ve

marka değeri ve gösterge değeri gibi daha öncesinde ekonomik anlam ifade etmeyen değerlerin bu yeni dönemde belirleyici olduğu savı öne sürülmektedir¹⁶.

Otonomcu post-marksistlerin bir kavrama çerçevesi olarak ortaya çıkan gayri maddi emek, toplumsal ilişkileri üreten emek olarak nitelenmekte, toplumsal ilişkiler de “artı değer üretim sürecini daima genişletecek ve sekteye uğratmayacak” edimler şeklinde tanımlanmaktadır (Savul 2015, 297). Kavramın tarihsel olarak gelişiminin ise Maurizio Lazzarato 1996 yılında ortaya atışı ve sonrasında Paulo Virno’nun kavramsal çerçeveyi gerçekleştirmesi ile devam ettiği belirtilmektedir. Günümüzde sıkça atıf alan şekliyle gayri maddi emek tanımlamasının Michael Hardt ve Antonio Negri’nin “İmparatorluk”¹⁷ ve “Çokluk”¹⁸ adlı eserlerinin katkısıyla ortaya çıktığı (Savul, 2015: 299) saptanmaktadır. Çokluk, değişen küresel sisteme karşı mücadele potansiyeli taşıyan bütün kesimleri kapsar şekilde, yer yer proletarya¹⁹ ile özdeş anlamda elbette farklı bir içeriği kastederek (Savran, 2011: 181) kullanılmaktadır.

Gayri maddi emek tanımlaması ile Negri’nin önceki ekonomistlerin emek süreci olarak saymadığı alanları kendi özgül koşulları ve toplumsallığı içinde kavrayıp, siyaset felsefesinde yeni bir güce işaret ettiği belirtilmektedir (Özgün, 2017: 7). Bu küme, esasında yeni toplumsal hareketler ile de sıklıkla örtüşecek şekilde kullanılmaktadır. Toplumun her bir ediminde orada olan, ama bir o kadar da kendi eylemlerinde tekilliğine vurgu yapılan bir kalabalık.

Beden işleri ile kirlenmemiş yeni, dirençli ve “özgür ruhlu” toplumun daha çok değeri ürettiği varsayımı, sanayi toplumu dönemi kadar sömürünün naif olmadığı vurgusu ve Foucault’dan esinle biyo-politikanın hayatı kuşatan edimlerine vurgunun öne çıktığı bir anlayış (Negri ve Hardt 2009, 31) yeşermektedir. Sermayenin bu yeni koşullarda “biyopolitik sömürü” yoluyla değeri gasp ettiği savlanmaktadır. Buradaki emek yani “biyopolitik emek” giderek daha özerk olmakla nitelenmektedir²⁰.

---

bu nedenle başkaları tarafından el konabilecek bir ‘artık’ üretmediği söylenen emek olarak tanımlanır olmuştur. Üretken olmayan emek, ya düpedüz metalaştırılmamış, ya da küçük (ama bu durumlarda gerçekten küçük) meta üretimi içeren emektir” (Wallerstein, 2006: 21).

16 Hardt ve Negri klasik değer teorisinin bugünü kavramada yetersiz kaldığı görüşündedir. Post-endüstriyel dönem adını verdikleri zaman diliminde değer, işçilik edimlerinden değil, finansal piyasalar ve çağdaş kapitalizm gibi faktörlere dayalı hale geldiği görüşünün yaygınlaştığını dile getirirler. Kapitalistlerin değeri bir matematiksel düzey haline getirdiğini kendilerinin görevinin ise bu tahribatı ekonomik değer, “işbirliği faaliyeti (zihinsel, manuel, duygusal veya iletişimsel) tarafından gerçekleştirilen taşıma ve aşma süreci tarafından tanımlanan” halini öne çıkarmaları ile giderilebileceğini belirtmektedirler (2009, 312-321).

17 “Hardt ve Negri’de ‘imparatorluk’ somut olarak emperyalizmin gününü doldurmuş olduğunu vurgulamak, onun yerini alan, ondan farklı bir dünya sistemini tanımlamak için kullanılmış bir terimdir.” (Savran, 2011: 206)

18 Hardt ve Negri’nin farklı düşünelere sahip olabileceği imasında bulunur Savran. Hardt’ın sosyalist hareket içinden geldiğini (İtalya Komünist Partisinin sol kanadı), Negri’nin düşünsel dünyasını post-Marksizmin oluşturduğunu ifade eder. Bu karşıt görünen düşünüş yapılarının kitapta (İmparatorluk) karmaşaya neden olduğunu belirtir. Bazı satırlarda Laclau ve Mouffe’in hegemonya (Gramsci’den alarak geliştirdikleri ve fakat Savran’a göre ‘tuhaf bir hegemonya’) tanımlamasına karşı çıkarken, sonra başka bir bölümde ikilinin yeni toplumsal hareketlerin temeli olarak aldıkları hegemonya olmasına karşın, yeni toplumsal hareketleri en iyi tanımlayanın Laclau ve Mouffe olarak nitelendirmeleri, Savran’a göre ciddi bir kafa karışıklığı. (Savran 2011, 164-168).

19 “Bu proletarya Marx’ın, çifte anlamda ‘özgür’ ücretli emekçisinden farklıdır. [Hardt ve Negri’ye] göre bugün proletarya, ister ücret biçimi altında olsun, ister başka tarzda, kapitalist disipline şu ya da bu biçimde tâbi olan, sermayenin ‘içinde’ olup onu ayakta tutan bütün katmanları kapsar” (Savran 2011, 181).

20 Vurgu emeğin daha eğitilmiş olması gibi dışsallıklara yönelmektedir. Yazarlar dışsallıkların rolünün arttığı bu yeni halin kâr ile değil kapitalist rant ile ilintili olduğu saptamasını yapmaktadırlar (Negri ve Hardt 2009, 141-142).

Maddi olmayan emeğin olana göre daha keyifli ve kişisel olabileceği (Fisher 2019, 144) yine de emek ortaya konulduğunda metalaşmış olduğu ve dahası artı-değer yarattığı iddia edilmektedir²¹. Elbette çalışılan işin çalışan için getirdiği keyif ya da azap, değerler ortaya çıkışını değiştirmeyecektir. Değer, bu anlamda üretim olarak kavranabilecek bir sürecin varlığına bağlıdır.

Gayri maddi emek grubundaki tipik örneklerden birisi ise kültür işçileri olarak tanımlanan bileşendir.

Kültür işçilerinden oluşan bu ‘yedek işsizler ordusu’ kültür şirketlerinin finansal riskini absorbe ederek bireylere yükler. Üretimin yaratıcı aşaması asla tamamen rasyonelleştirilemediği için şirketler, görece özerkliği, sözleşme ve freelance statüsü yoluyla daha yüksek artı-değer elde etmek için takas eder, böylece sermayeyi riskten korumuş, emek maliyetini düşürmüştü ve iş için rekabeti artırmış olur. (S. Cohen 2019, 63)

Burada bir itiraz geliştirilebilir. Bu anlatıda çalışanın ortaya koyduğu emek ve ücret arasındaki ilişki tutarlı görünmemektedir. Marx’ın anlatısının aksine bir emek değer süreci teşekkül etmektedir²². Şöyle ki; Marx’ın anlatısındaki değişen ve değişmeyen sermaye ayrımı yerine sermayenin girişi ve çıkışı arasında bir fark üzerinden konu aktarılmaktadır. Örneğin fabrika rejimi öncesinde “putting-out” sisteminde (üretim işinin başkalarına gördürüldüğü) üretim araçları sermayenin sahiplerince sağlanmaktaydı. Freelance tarzı işlerde üretim araçları olan teknolojik araçlar ise çalışan bireylerin kendi uhdesindedir. Bu anlamıyla dışarıda iş yapma özelliği ihtiva eden “freelance” çalışmalarının sermaye yatırımının nasıl yapıldığı ve değerler nasıl aktarıldığı sorusu ortada durmaktadır. Bir işin yapılmış olması, ızdırap verici ya da keyifli olması ile değil, “sermaye meta sermaye” (P-M-P’) döngüsünü (Marx [1859]2007, 151-160) içeriyor olmasıyla önem kazanır. Sonuçta kapitalistin sermayesine ek olarak ortaya çıkan emeğin ödenmemiş biçimi artı-değeri oluşturacaktır. Dahası üstteki türden bir anlatıda fiyat ve değer ilişkisi de sapmalı bir hal alabilir.

Fiyatla değer büyüklüğü arasındaki nicel uyumsuzluk olasılığı, ya da fiyatın değer büyüklüğünden sapma olasılığı, fiyat-biçiminin kendisinde var olan bir şeydir. Bu bir kusur değil, ama tersine, fiyat-biçiminin, iç yasaları birbirini gideren, açık yasadız düzensizliklerin bir ortalaması olarak kendisini gösteren bir üretim biçimine çok iyi bir biçimde uyumlanmasıdır. (Marx [1859]2007, 110)

21 Emeğin üretimle olan ilişkisi ters yüz edildiğinde böyle bir sonuca varılması şaşırılacak bir durum değildir. Oysaki emeğin sermaye olan ilişkisi üretimle somutlaşan ve yeniden genişleyen bir biçime sahiptir.

22 Yaşama hali biyo-politik üretimde çalıştırılan ve nihai olarak çıkan ürün olarak kabul edilmektedir. Marx’ın kavradığı türden bir organik bileşimi reddederek sermayenin giderek daha fazla dışsal hale geldiği ve üretim sürecinde giderek daha az işlevsel bir rol aldığı saptamasını yaparlar (Negri ve Hardt 2009, 142). Bu bağlamıyla hem emeğin yerini bütün olarak yaşama edimi almış, hem de sermaye merkezci rolünü yitirmiş varsayılmaktadır.

Negri ve Hardt, değer kavrayışını farklı bir noktaya yönlendirerek konuyu açma niyetindedir. Marx'ın anlatısından “sermayenin esas olarak bir toplumsal ilişki olduğunu veya gerçekte üretim yoluyla artı değerın yaratılması yoluyla sürekli olarak bir toplumsal ilişkinin yeniden üretimi” olduğu fikrini dayanak göstererek biyopolitik üretim dedikleri kavrayışın anahtarının bu ifadede gizli olduğunu vurgulamışlardır. Biyopolitik ürünler, klasik marksist geleneğin nicel ölçüm sınır kalıpları içine sığamayacak kapsamlar olarak tanımlanmaktadır. (Negri ve Hardt 2009, 135-136). Bu anlamıyla anlatıları marksizm içinden görünse de revizyonist bir kurgu olarak hayat bulmaktadır. Tekil kapitalistin üretilen kullanım değeri ile ilgisinin o değer bir değişim değeri ürettiği sürece olacağı saptaması, temel bir argümandır. Elbette tekil kapitalist bir meta koleksiyoneri gibi davranma eğiliminde değil, aksine artı değer çekme niyetindedir²³. Sorun Hardt ve Negri'nin insan davranışlarının neredeyse bütünü bu faaliyet biçimi olarak yorumlamasıdır. Oysa ki emek, özellikle Hardt ve Negri'nin yadsıdığı üretken emek kategorisi, sınırları belirli bir üretim biçiminde anlamlıdır ve tanım gereği artı değerın kaynağı olarak görülmektedir²⁴.

Emek Marx'ın ifadeleriyle şöyle ortaya konulmaktadır: “Emek-gücü ya da emek kapasitesi sözünden insanın kendisinde bulunan ve hangi türden olursa olsun bir kullanım-değeri üretirken harcadığı zihinsel ve fiziksel yetilerin toplamı anlaşılmalıdır” (Marx [1859]2007, 171). Kapitalistlerin de kullanım değeri üretmesi ancak “değişim değerinin özü ve taşıyıcısı” olduğu sürece devam edecektir. Kapitalist için bu üretim sürecinde tam denetimle işçinin çalışmasını düzenlemesi ve üretim sonucunda ortaya çıkan malın da sahibi olması gerekli koşuldur (Marx [1859]2007, 187-188). Sonuç olarak, kullanım değeri üretmeyen, aynı zamanda denetimden azade gayri maddi emek süreçlerinin değer üretmediği ifade edilebilir.

Seyir Emeği

Dijital araçların son on yıllarda sıradan bireylerin dahi yaşamında yerinin giderek arttığı görülmektedir. İki aşamada konu irdelenebilir; birincisi bu dijitalleşen araçların emek süreçlerine etkisi ve ikincisi olarak bireylerin bir tür seyirci²⁵ olarak bulunduğu medyanın değer üretmesi tartışmaları²⁶. Frankfurt ve Birmingham

23 Negri ve Hardt kapitalist birikimin üretim sürecinin dışına çıkarak ortak mülkiyetin gaspı şekline büründüğünü belirtmektedir (2009, 137). Diğer yandan bu unsur kapitalist birikime değil servet aktarımına, kamu mallarının yağmasına işaret edecektir. Harvey (2012) bu süreci “mülksüzleşme yoluyla birikim” olarak adlandırıp “genişleyen yeniden üretim”e baskın geldiğini iddia ettiği görüşleri ile Hardt ve Negri'nin görüşlerine yaklaşmaktadır.

24 “Örneğin bir günlük emek yalnızca işçiyi yaşatmaya, yani emek gücünü yeniden üretmesine yetiyorsa, mutlak anlamda, işçinin emeği üretkendir, çünkü yeniden üretmektedir. Yani tükettiğine eşit değeri sürekli olarak yenilemektedir. Ama kapitalist anlamda, bu emek üretken değildir, çünkü hiçbir artı değer üretmemiştir.(...) Sermayenin varlığı, bu türden [üretken] ücretli emek üzerine kurulmuştur.” (Marx 2013 [1862-63], 138).

25 Bir insani etkinlik kapasitesi olan izleme aktivitesi ile Marx'ın anlattığı katı değer gibi basit bir şey olmadığı, aksine bir şey yapabilme kapasitesini ifade ettiği belirtilmektedir (Jhally ve Livant 1986, 126).

26 Medya çalışmalarında iki temel çözümleme biçiminden söz edilmektedir. Bunlardan birincisi, kültürel çözümlemeler ve üstyapıya odaklanıp medya içeriğinin kapitalizmin yeniden üretimi sürecindeki rolüne odaklanmaktadır. Bu çözümleme biçiminde Frankfurt Okulu ve Birmingham Okulu iki ana aksı oluşturmaktadır. Frankfurt okulunun izleyicileri pasif varsaymakta, Birmingham okulu ise aktif bir şekilde mesajları okuyan ve yeri geldiğinde “direnen” kimseler olarak tanımlanmaktadır. Fisher bu iki kavrayışın farkları olmakla birlikte önemlerini şöyle ifade etmektedir: “...ister izleyiciler anlam yaratma sürecine aktif bir şekilde katılan olarak görülsün,[görülmesin] marksist araştırmanın bu dalı medyanın

Okulları'nın (kültürel çözümler) üstyapı odaklanması yaklaşımının karşısında "ekonomi politik çözümler[nin] medya kuramlarında zorunlu kılınan üretim ilişkilerini açığa" çıkardığı ve dahası medyayı bir üretim aracı olarak ifade edilen bir fenomene dönüştürdüğü belirtilmektedir (Fisher 2019, 121). Üretim aracı tespitinin yerinde olup olmadığı da çalışmanın ana eksenlerinden olacaktır. Tartışma sürecinin üretken emek tartışmaları ile doğrudan ilintili kurgulanması, üretim araçları ve emek ilişkisini yerli yerine oturtmayı da kolaylaştıracaktır.

Dallas Smythe'in ünlü "Batı Marksizm'inin kör noktası" olarak tanımladığı, medya çalışmalarında iletişim araçlarının ekonomik işlevi yerine ideoloji sayılıtlarına fazlaca odaklanılmış olmasına karşı çıkışı bu alanda üretim, tüketim gibi ekonomik süreçlere dair tartışma (Jhally ve Livant 1986, 129) çabasının geçerli ve gerekli olduğunun irade beyanıdır.

Medyadaki sermayenin emekle artı-değer yaratımı şeklinde kurduğu ilişkinin yansımaları bağlamında yeni bir emek kategorisi tartışmasına ihtiyaç vardır. Bu alandaki eleştirel yaklaşımlar, kullanıcı emeğini iki çerçevede değerlendirmektedir. Birinci yaklaşım, Fuchs'un da içinde yer aldığı prosumer yaklaşımıdır. Prosumer kavramı İngilizce producer (üretici) ve consumer (tüketici) kelimelerinin birleşimiyle oluşmuştur. Buyaklaşım, Symthe'nin izleyici emeği üzerine yaptığı değerlendirmenin genişletilmesiyle oluşturulmuştur. Eleştirel yaklaşımların ikincisi ise Marx'ın rant teorisine dayanmaktadır. Bu da daha çok su gibi doğal kaynaklardan verimli yöntemlerle emek olmaksızın faydalanılmasını ifade etmektedir. Medya alanındaki karşılığı ise kullanıcı zamanlarından ziyade datalara ulaşmanın sağlayacağı rant odaklanmayı içermektedir (Allmer, Sevignani ve Prodnik 2015, 160-161). Makale kapsamında medyayı izleme faaliyetlerini değer yaratıcı bir edim olarak gören çerçeve, ana araştırma gündemini oluşturmaktadır. Çünkü istihdamın yaratılması ihtimali, yapılan işin değer üretme kapasitesi ile doğrudan ilintilidir. Rant ise bir bölüşüm sorunudur. Bu bağlamıyla yeni iş kapasitesi yaratsa bile bu ancak sınırlı bir düzeyde kalacaktır. Hem üretici hem de tüketici olan seyirci kavrayışı ise zımnen bu kimselerin bir ücrete kavuşabilme ihtimalini imlemektedir.

Jhally, Smythe'in meta çözümlerini es geçtiğini ve izleyici emeğini doğrudan meta saydığını vurgulayarak aslında tartışmanın bu anlamıyla eksik kalabileceği kaygısındadır. Bu kapsamda, şu özelliklerin varlığının meta olmanın koşulu olarak Jhally tarafından ortaya koyulduğu aktarılmaktadır. "(i) İzleyici metası kullanım değerine sahip midir? ; (ii) İzleyici metası nesnel bir varoluşa sahip midir? ; (iii) İzleyici metası mübadele değerine sahip midir? ; (iv) İzleyici metası değer yaratan emek tarafından mi üretilmektedir? ; (v) İzleyici metası, belirli kapitalistlerin mülkiyetinde midir?" (Jhally 1982, 204, aktaran Kıyan 2015, 240). Symthe, seyirci metasını tüketim alanına, Jhally ve Livant ise izleme zamanı metasını dolaşım alanına yerleştirmektedir. Reklamlar ise reklamı yapılan ürünün dolaşım hızını arttırma özelliğine sahiptir. Bu nedenle Symthe de Jhally ve Livant da iletişimin kendisini sermaye olarak ele almamaktadır. İletişim, sadece sermaye için gördüğü işlev boyutuyla kuramlarının ilgi alanındadır (Nixon 2014, 716).

---

ideolojik bir alan olarak çözümlenmesine katkıda bulunur." (Fisher 2019, 120-121). Jhally ve Livant (1986, 128) da hem ana akım hem de eleştirel medya çalışmalarında temel eksenin medyanın oluşturduğu mesajlara ilişkin olduğunu belirtmektedir. Bu mesajların nasıl kullanıldığı ve insanlar arasında nasıl etkileşimler oluşturduğu gibi hususlara odaklanıldığı ifade edilmektedir.

Fuchs (2012) da izleyici emeği (seyir emeği) konusunda çokça atıf yapılan Sut Jhally'nin çalışmalarından çıkarımlar yapmaktadır. Jhally'nin izleyicilerin ticari kanalları izlediğinde hem değer hem de artı-değer ürettiğini, bu ağların ise seyircilerin “izleme gücü”nü satın aldığını aktarmaktadır

Fuchs ve Mosco (2019, 26), Baudrillard'ın marksist üretim kuramını sadece maddi üretimle ilişkilendirmesi fikrini yersiz bulduklarını belirtirler²⁷. Mosco'nun (2012, 572) Marx'ın Grundrisse adlı eserinden çıkardığı sonuç şudur; özellikle insanın toplumsal birey olarak doğayı değiştirme kapasitesini ortaya çıkaran “üretken gücü” önemlidir. İnsanın emeğine veya çalışma süresine değil, insanın kendisine vurgunun hâkim olduğu görüşündedir²⁸. Esasında Fuchs ve Mosco, ayrışmak istedikleri “kültür üretimi” ve gayri maddi emek gibi kavrayışlara yaklaşmış olurlar. Diğer yandan üretim kuramının medya ilişkilerini de içerecek şekilde genişletilebileceği iddiaları daimdir. Şu özetlerinde Marx'ın çalışmalarında medya içeriği ile ilişkilendirilebilecek alanlar tasnif edilmektedir:

Meta üretiminde:

- Özgül: Medya endüstrisinde teknolojinin rasyonalizasyonu olarak medya teknolojisi.
- Özgül: Medya sektöründe sermaye yoğunlaşması ve temerküzü(merkezileşmesi) süreci.
- Özgül: Medya sermayesinin üretimi; medya şirketlerinde ücretli emekçiler olarak bilgi işçileri.
- Genel: Sabit ve değişken sermaye paylarını düşürmek amacıyla üretimin uzamsal ve zamansal eşgüdümü için iletişim teknolojileri.
- Genel: Kapitalist üretimin uzamsal genişlemesinin araçları olarak iletişim teknolojileri.

Meta dolaşımında:

- Özgül: Medya altyapıları sermayesinin birikiminin araçları olarak iletişim teknolojileri.
- Özgül: Reklamların taşıyıcısı olarak medya.
- Genel: Sermayenin dolaşımı ve devir süresini²⁹ azaltmanın araçları olarak iletişim teknolojileri.
- Genel: Dünya ticaretinin küreselleşmesinin araçları ve sonuçları olarak medya.

27 Baudrillard Marks'ın aksine tüketimi temel olarak kullanım değeri-değişim değeri değerlendirmesine “sembolik değer” kavramını eklemektedir. Sembolik değer, tüketildikçe “sosyal statü” üretmektedir (Bolin 2012, 802-804).

28 Marx (2013 [1850-59], 230) bu eserinde “üretken güç” varsayımında “emeğin üretken gücü”nün “sermayenin üretken gücü” olduğu saptamasını yapmaktadır. Vurgu somut işçi emeği üzerinedir. Aslında Mosco'nun aktardığı pasajdaki fikir somut insan edimlerinin soyut ve toplumsal sonuçlarıdır.

29 Türkçe çeviride “süresini” yerine “hızını” kullanılmış. Küçük bir çeviri hatası. Fakat hızını olarak kullanılması halinde aksine olumsuz bir etki ortaya çıkmış olacaktır ve bütün anlatı tersine çevrilmiş olacaktır.

- Sermayenin uzamsal temerküzünün(merkezileşmesi) araçları olarak medya.

Düşüncelerin dolaşımı ve alımlanmasında

- İdeolojilerin taşıyıcısı ve dolaştırıcısı olarak medya.

Alternatif medyanın üretiminde, dolaşımında ve alımlanmasında

- Alternatif bir biçimde üretilen, dağıtılan, yorumlanan ve sınıf mücadelesinin ve eleştirel düşüncelerinin dolaşımının araçları olarak medya. (Fuchs ve Mosco 2019, 29-30)

Fuchs (2012), üretken emek kategorisini sosyal medya tüketicileri için genelleştirmektedir. Bu tüketicilerin sosyal medya kullanımının azalmasının sosyal medya şirketleri için daha az reklam anlamına geleceği, sonucunda şirketlerin iflasa uğrayabileceği görüşü öne sürülmektedir. Bu türden görüşler, esasında artı-değerin üretimle doğrudan olan ilişkisini tersine çevirir gözükmektedir³⁰. Fuchs (2014, 46-47), Marx'tan yaptığı alıntılar eşliğinde metaların değerinin onu üretmek için gereken ortalama emekle belirlendiği tespitini yapmaktadır. Sosyal medya kullanıcılarının ücretsiz kullanıcı emeği ortaya koyduğu ve ücret almaksızın (yani sonsuz sömürüye maruz kalarak) Facebook şirketine 2011 yılında 1 milyar dolar gelir elde ettirdiğini saptayıp, gelirin kaynağının soyut emek olduğunu iddia etmektedir (Fuchs 2014, 106). Diğer yandan soyut emek değişim değerinin belirlenmesinde önem arz eden bir nosyondur. Fakat bir şirketin yıllık cirosundan masraflarının çıkarılmasının ardından ortaya çıkan fazlanın kaynağı olacağı imasını ise doğrudan taşımaz. Esasında soyut emek kavramı somut emeğin varlığından ayrıştırılarak tekrar yorumlanabilecek bir içeriğe sahip değildir. Somut bir çalışmanın olmadığı koşulda o ürünün üretilmesi için gerekli soyut emeğin bir karşılığı olmayacaktır.

Marksist üretim süreci varsayımı için üretilen kullanım değerinin önemi önceki pasajlarda ortaya konulmuştu. Fuchs ve Mosco'nun marksist yazından da esinlendikleri değer kategorisini şu uzun pasajda ortaya koyarken kaygıları, değişim değerine geçişi önceleyen kullanım değerinin medya alanında nasıl ortaya çıkabileceğini açıklamaya yöneliktir:

Medya ve medya teknolojilerinin kullanım-değeri öncelikle onların enformasyon sağlama, iletişimi olanaklı kılma ve kültür yaratımını geliştirme kapasitelerinden kaynaklanmaktadır. Kapitalist toplumda, kullanım-değeri, meta haline gelen ürünlerin mübadele-değeri tarafından baskı altına alınır. Medya meta biçimini aldığı anda, kullanım-değeri sadece kapitalistlerin elindeki parasal sermaye birikimini sağlayan mübadele yoluyla tüketiciler için kullanılabilir hale gelir. Medyanın parasal fiyatı enformasyon ve iletişimin mübadele değeri tarafını temsil ederken, medya ve teknolojiler somut ürünler olarak enformasyon ve iletişimin kullanım değeri tarafını temsil ederler. Meta sayılışı

30 İletişim sermayesi, kültürel üretimin kontrolünü elinde tutarak rant elde etmektedir. Büyümesi de bu kontrole ve ranta bağlıdır. Bu kapsamda diğer kapitalistlerden reklam aracılığıyla pay ödemesi şeklinde gelir sağlamaktadır. Bu gelir, diğer reklam veren kapitalistlerin elde ettiği artı değerın yeniden dağıtımını yoluyla iletişim sermayesine akmış olmaktadır (Nixon 2014, 725, 726).

medyanın mübadele boyutunu ele almaktadır. İdeoloji sayıltısı ise medyanın kullanım-değerinin mübadele değeri tarafından baskı altına alınmasının, tahakkümün meşrulaştırılması ve yeniden üretilmesi sürecinde medya için nasıl bir rol yarattığını göstermektedir. (Fuchs & Mosco, 2019: 33)

Her ne kadar gayri maddi emek savunucularının anlatısından farklı olarak kullanım değeri tanımlama çabasına girişmiş olsalar da tutarlı ve geçerli cevaplar verdiklerini söylemek kolay görünmemektedir³¹. Meta haline gelebilen bir kullanım değeri varsayıldığında elbette piyasa koşullarında bir değişim değeri de ortaya çıkmış olacaktır. Ve fakat bu söylem bir totolojiden ibarettir. Öncesinde metalaşma varsayımı yapılmış bir kullanım değeri zaten tanımı gereği değişim değerine sahip olacaktır. Dahası üretimi sonucunda yatırılan paradan fazla gelen kısmının artı-değer olarak ifade edilmesi gerekecektir. Temel sorun ise TV programı (ya da üretilen içerik vb.) ve reklam ikiliğindeki sermaye parçalanması geçerli değilse (sırasıyla değişmeyen sermaye ve değişen sermaye) ve dahi TV programı ve reklamlar kullanım değerine haiz değilse bütün varsayımları boşa düşecektir.

Bolin (2012, 807, 808) ise Baudrillard'dan devraldığı sembolik değer kavrayışı ile dijitalleşme çağında kullanıcıların ürettiği kültürel ürünlerin sermayenin el koyabileceği ve gelir elde edebileceği bir biçime büründüğü tezini ileri sürmektedir. Folbre'den devraldığı kadınların ev içi emeğinin de metalaştığı görüşünden hareketle, seyircilerin edimlerinin metalaştığını ve ücretsiz emek kategorisine dahil olduğunu savlamaktadır. Bolin'in yaklaşımının (medya çalışmalarının aldığı bir tür ekonomi-politik biçim) açıklayıcı kapasite sahibi olduğu varsayılsa bile marksist değer teorisinin içinde kaldığı söylenemez.

Toparlarsak, tanımı gereği marksist değer teorisi kapitalist sistemin işleyişinde anlamlıdır. Sistemin bir bütün olarak işleyişindeki istihdam yaratmasının kaynağı da bu işleyişte gizlidir. Tekil kapitalist ancak çalışan ona verdiğiinden daha fazlasını almasını sağladığı sürece onu istihdam etme eğiliminde olacaktır. Seyir emeği gibi bir çalışma biçemi bir emek kategorisi sayılsa bile tekil kapitalistin ücret ödemeye gönüllü olacağı bir bileşen olması yakın gelecekte güç gözükmemektedir.

Diğer yandan medya sektörünü ekonomik sebeplerle açıklama çabalarının yani hem rant kavrayışının hem de prosumer kavrayışının gelecek süreçte yeni çalışmalar ile devam etmesi muhtemeldir.

Sonuç Yerine

“Batı Marksizm’inin kör noktası” olduğu iddia edilen medyanın ekonomi politikleri sorunsalı bugünden yarına çözülebilecek gibi görünmemektedir. İzleyicinin reklamla olan ilişkisi neden satılabilir bir meta olarak kavranmalı? Bu soru halen cevap bulmadı. Esasen bir reklam, üretilmiş bir ürünün fiyatıyla doğrudan ilintili bir masraf kalemi (muhasabe girdisi) olarak değerlendirilebilir. Diğer yandan medyanın ekonomi politikleri anlatısı, tüketici de olan kimseyi reklam izleme sürecinde bir

³¹ Cohen (2021) ise gayri maddi emek varsayımlarını medya çalışmalarına uyarlayan yazarlardan birisidir.

metaya çevirmektedir. Böylelikle süreci de bir bütün olarak metalaştırmaktadır.

Daha az iş bulma ihtimalinin olduğu günlere çok uzak değiliz. Giderek artan makine kullanımı her çalışma alanında emekçileri yerlerinden etmektedir. Bu yeni dünya koşullarında evrensel bir temel gelir mi yoksa yeni yaratılan işler mi istihdamın dışına itilmişlerin yeni geçim kaynakları olacak? Bunu zaman gösterecektir. Üretim araçlarının gelişme düzeyi doğrudan emekçilerin olumsuz etkilenmesi anlamına gelmeyecektir. Sorun üretim araçlarının sahipliğinin belirleyiciliği altında hayat bulacaktır. Bölüşüm açısından sonuçlarının nasıl ortaya çıkacağı tarihsel mücadelenin belirleyiciliği altında ortaya çıkacaktır.

Yakın gelecekte reklam izlemek için mi yoksa izlememek için mi bireylerin para ödeyeceği hususu belirsizliğini korumaktadır. Gölgesi satılmayan ağacı kesen kapitalizmin hâkim olduğu koşullarda reklam izlememek için dahi kimselerin her yayıncıya para ödemek zorunda kalması beklenir olmalıdır. Fuchs'un reklam izleyip de ücret almadığı için sömürüldüğünü söylediği bu kitlenin yakın gelecekte aksine her platforma para ödemek zorunda kalması muhtemeldir.

Her ne kadar sosyal medya siteleri şimdilik sermaye temelli şekillenmiş olsalar da farklı eylem ve direnişler için de önemli mecralar haline gelmesi ihtimali de vurgulanmaktadır. Bu kapsamda sitelerin kâr amaçlı kullanımı ortadan kaldırıldığında, “sosyal öğrenmenin, sosyal bilginin ve bilgi paylaşımının” mecraları olarak kısıtlamalardan arınık bir yapıya dönüşme potansiyeline sahip olduğu söylenebilir (S. N. Cohen 2021, 18,19).

Kaynakça

- Allmer, Thomas, Sebastian Seignani, ve Jernej Amon Prodnik. "Mapping Approaches to User Participation and Digital Labour: A Critical Perspective". *Reconsidering Value And Labour In The Digital Age* içinde, yazar Eran Fisher ve Christian Fuchs, 153-171. Hampshire: Palgrave Macmillan, 2015.
- Benanav, A. "Automation and the Future of Work". *New Left Review* 119 (2019): 5-38.
- Bolin, Goran. "The Labour of Media Use". *Information, Communication & Society* 15, no. 6 (Ağustos 2012): 796-814.
- Bottomore, Tom. *Siyaset Sosyolojisi*. Çeviren Erol Mutlu. İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2017.
- Cohen, S. N. "The Valorization of Surveillance: Towards a Political Economy of Facebook". *Democratic Communique* 22, no. 1 (2021): 5-18.
- Cohen, S. N. "Bir Mücadele Alanı Olarak Kültürel İş: Freelance Çalışanlar ve Sömürü". *Marx Geri Döndü Medya Meta ve Sermaye Birikimi* içinde, yazar C. Fuchs ve V. Mosco, 45-82. Ankara: Nota Bene, 2019.
- Fisher, E. "Sosyal Paylaşım Sitelerinde İzleyici Emeği". *Marx Geri Döndü Medya Meta ve Sermaye Birikimi* içinde, yazar C. Fuchs ve V. Mosco, 119-150. İstanbul: Notabene, 2019.
- Fuchs, C. "Dallas Smythe Today - The Audience Commodity, the Digital Labour Debate, Marxist Political Economy and Critical Theory. Prolegomena to a Digital Labour Theory of Value". *Triple* 10, no. 2 (2012): 692-740.
- . *Digital Labour and Karl Marx*. New York; London: Taylor & Francis, 2014.
- Fuchs, C., ve V. Mosco. *Marx and the Political Economy of the Media*. Leiden: Brill, 2013.
- Fuchs, C., ve V. Mosco. "Marx Geri Döndü: Günümüzde Eleştirel İletişim Çalışmalarında Marksist Kuram ve Araştırmanın Önemi". *Marx Geri Döndü Medya Meta ve Sermaye Birikimi* içinde, yazar C. Fuchs ve V. Mosco, 21-44. İstanbul: Notabene, 2019.
- Harvey, David. "'Yeni' Emperyalizm: Mülksüzleşme Yoluyla Birikim". *Praksis*, 2012: 23-48.
- Howard, Reed, ve Stewart Lansley. *Universal Basic Income: An idea whose time has come?* Compass, 2016.
- Jhally, S., ve B. Livant. "Watching as Working: The Valorization of Audience Consciousness". *Journal of Communication*, 1986: 124-143.
- Kıyan, Z. "Eski(meyen) Bir Tartışma: İzleyici Metası". *Akdeniz İletişim Dergisi*, 2015: 230-255.
- Marx, Karl. *Artı-Değer Teorileri Birinci Kitap*. Ankara: Sol Yayınevi, 2013 [1862-63].
- . *Grundrisse Birinci Kitap*. Ankara: Sol Yayınevi, 2013 [1850-59].
- . *Kapital Cilt 1*. Ankara: Sol Yayınevi, [1859]2007.

Mckinsey. *What is the future of work?* Mckinsey, 2023.

Mosco, V. "Marx is Back, But Which One? On Knowledge Labour and Media Practice". *tripleC*, 2012: 570-576.

— . *The Political Economy of Communication*. London: SAGE Publications, 2009.
Negri, Antonio, ve Micheal Hardt. *Common Wealth*. Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press, 2009.

Nixon, Brice. "Toward a Political Economy of 'Audience Labour' in the Digital Era". *Triple C: Communication, Capitalism & Critique* 12, no. 2 (2014): 713-734.

Ollman, B. *Diyalektiğin Dansı Marx'ın Yönteminde Adımlar*. İstanbul: Yordam Kitap, 2006.

Özgün, A. "Kılçıksız Emek, Yağsız Sermaye: Gayrı-maddi Emek Tartışması". *Birikim*, 2007.

Rifkin, Jeremy. *The End of Work*. New York: Putnam Book, 1995.

Savran, S. *Kod Adı Küreselleşme: 21. Yüzyılda Emperyalizm*. İstanbul: Yordam Kitap, 2011.

Savul, G. "Gayri-Maddi Emegın Üretkenleşmesi: 'Talihsizliğin' Görünümleri". *Çalışma ve Toplum Dergisi*, no. 1 (2015): 293-322.

— . *Sınıfın Yeni Görünümleri ve Bilişim Sektörü – Maddi-Gayri-Maddi Emek*. İstanbul: Notabene, 2018.

Scholz, T. *Digital Labor the Internet as Playground and Factory*. Newyork and London: Routledge, 2013.

Statistics, U.S. Bureau f Labor. *Occupational Outlook Handbook*. 2022. <https://www.bls.gov/ooh/most-new-jobs.htm>.

Thereza, Balliester, ve Elsheikhi Adam. *The Future of Work: A Literature Review*. ILO, 2018.

Wallerstein, I. *Tarihsel Kapitalizm*. Çeviren N. Alpay. İstanbul: Metis yayıncılık, 2006.